

Forfatter: Ewald, Johannes

Titel: Udrag fra Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Citation: Ewald, Johannes: "Herr Panthakaks Historie og Meeninger", i Ewald, Johannes: *Herr Panthakaks Historie og Meeninger*, udg. af Johnny Kondrup, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 166. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-ewald01dkval-shoot-idm140540296946512/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

som videlyst, arbejdsomhed, tålmodighed og – mærkeligere endnu – medlidende kærlighed til denne verdens elendige børn. Alt i alt tør fortælleren konkludere, at Panthakak vandt mere end han tabte, ved at tilbringe atten år blandt forrykte opdragere.

Allerede her begynder Ewalds fortælling imidlertid at dreje i en anden retning end Voltaire's – og ud af sin egen genre. Det 18. århundredes filosofiske roman er netop ikke psykologisk. Dens figurer er flade og uselvstændige, marionetter i en fern fortællers hånd. Det er næppe tilfældigt, at genren trivedes i en tid, hvor *laterna magica*, skyggespil og dukketeater hørte til blandt de selskabelige fornøjelser.

Candide er også i attenårsalderen, da han forlader sine opdragere, men det sker på en af romanens første sider. Voltaire interesserer sig ikke som Ewald for selve opdragelsen og underkaster ikke dens konsekvenser nogen analyse. Tilsvarende finder man ikke hos Voltaire nogen udredning af forholdet mellem Candides person og de hændelser, han kommer ud for. Ikke ud over det rent logiske forhold, at han omsider opgiver sin optimisme. Men hos Ewald er der en psykologisk sammenhæng.

Da Panthakak under sit selvvalgte navn – Alt er ondt, betyder det – rejser ud i verden for at finde sin ukendte fader, oplever han at blive bestjålet af en ung mand, som han af lutter frygt for landevejseroverere har slået følge med. Og han forbander naturligvis verden for dens falskhed. Men hvad han ikke tænker på, er, at han kun blev røverens offer, fordi hans egen frygt og mistro havde fået ham til at fortælle højlydt i en landevejskro, hvor mange penge han stod i fare for at miste. Hans åbenlyse angst havde udfordret den unge mands dristighed og gjort ham til røver, hvad han ikke var i forvejen. Det er Ewald selv, der i en fortællerkommentar blotlægger denne sammenhæng.

Panthakak bliver derpå samlet op af et selskab bestående af to damer og en pietistisk herre. Denne herre, hvori Panthakak mener at se sin egen fader, bedrager ham for hans sidste ejendele, bortset fra det tøj han går i. Panthakak forbander menæskene for deres ondskab, og han har ret. Men han glemmer, at en medvirkende årsag til bedrageriet var den mistanke, som han selv nærede til selskabet, og som fik ham til at hale sit guldur og en væksel frem for dets øjne – nemlig mistanken om, at det skulle betragte *ham* som en økonomisk byrde.

Fra Frankfurt, hvor pietisten har gjort sig usynlig, fortsætter Pan-

thakak til fods mod Genève. På vejen opholdes han af en pikant brunette, som øjensynlig er ved at begå selvmord af fortvivlelse over en bedragerisk ægtemand. Panthakak iler hende til hjælp – og opdager for sent, at hun er medlem af en røverbande. Under damens rå latter ribber hendes kumpaner Panthakak for den sidste trævl, slår ham ned og efterlader ham bevidstløs i skovbunden. Nu har han virkelig grund til at forbande verden. Ganske vist var røverne måske ikke blevet opmærksomme på ham, hvis han ikke havde talt højt med sig selv på vejen, og måske havde de heller ikke haft så let ved at narre ham, hvis han ikke var blevet fascineret af damens bryster; men dette er dog biomstændigheder.

Ved således at udsætte Panthakak for tre udpiyndringer, hvori han selv har henholdsvis megen, nogen og liden eller slet ingen skyld, leverer Ewald et nuanceret materiale til diskussion af det spørgsmål: hvorvidt vore fordomme om verden selv hidkalder de begivenheder, som bekræfter dem. Dermed fører han debatten om optimisme og pessimisme ind på det individuelle sjælelivs område – og gør den filosofisk meningsløs. Intet under, at en af de litteraturhistorikere, der siden har prøvet at udlægge fortællingen som et filosofisk udsagn for eller imod Leibniz, for eller imod Voltaire, er blevet uenig med sig selv om meningen (Hans Brix: *Johannes Ewald* s. 55 og 59).

Psykologiseringen føres videre, omend på et mere lavkomisk niveau, da Panthakak atter kommer til bevidsthed. Nogen og forslået finder han vej til et ensomt slot og bliver indladt hos marquis'en af V***, der her lever i landflygtighed formodet sin ubændige lyst til at skrive satirer mod den bedste af alle verdener. Ewald kan ikke have tænkt på andre end selveste Voltaire, der i 1754 havde købt lystslottet Les Délices uden for Genève og fire år senere slottene Tournay og Ferney på grænsen mellem Frankrig og Schweiz, netop for at kunne undslippe de franske myndigheder. Man ser altså nu *Candide's* forfatter, ivrigt lyttende til Panthakaks historie, som han straks efter omsætter i en pessimistisk satire med titlen *Panthakak eller den reysende Jyd*.

Ewald er ikke fri for at ironisere over denne marquis, der ved sine skrifter har erhvervet sig både rigdom og berømmelse, goder af denne verden, som han dog holder for helt igennem slet. Filosofisk er der ikke meget ved denne argumentation, som tager sigte på manden frem for hans tanker. Men rent galt bliver det, da Ewald skal forklare,